

Govern de les Illes Balears

Conselleria d'Educació i Cultura
Direcció General d'Administració,
Ordenació i Inspecció Educatives

Pendent d'aprovació

FILOSOFIA I CIUTADANIA

Introducció

La matèria de batxillerat filosofia i ciutadania s'ha configurat amb un doble plantejament: d'una banda, pretén ser una introducció a la filosofia i a la reflexió filosòfica; de l'altra, ha d'aprofundir en l'estudi, ja començat en l'etapa obligatòria, de la dimensió moral i ciutadana de l'ésser humà, i les seves implicacions a nivell social i polític.

Filosofia i ciutadania és una matèria comuna a totes les modalitats de batxillerat que ha de tenir també, com el mateix batxillerat, una funció propedèutica en relació a la preparació de l'alumnat per poder continuar amb èxit estudis de grau superior, siguin de cycle formatiu o universitaris, i una funció formativa i terminal que contribueixi al desenvolupament de la maduresa intel·lectual, personal i social de l'alumnat i que ofereixi les eines adequades per pensar críticament, amb autonomia, sobre les realitats del món contemporani i exercir les competències ciutadanes. No s'ha de descuidar, però, el convenient caràcter també de preparació prèvia, que pot complir la matèria en relació a la història de la filosofia que s'ha de cursar en el segon curs de batxillerat, i de manera particular respecte de l'aprenentatge dels procediments que s'introdueix ja en aquest primer curs.

Atenent les recomanacions, entre d'altres institucions, de la UNESCO, la matèria filosofia i ciutadania continua la tradicional presència de la filosofia en el batxillerat. En efecte, tant en la Declaració de París a favor de la filosofia (1995), com en la de Santiago de Xile (2005), sota els auspicis de la UNESCO es recomana: L'ensenyament de la filosofia ha de mantenir-se o ampliar-se on ja existeix, implantar-se on encara no existeix i ser nomenada explícitament amb la paraula "filosofia".

La filosofia, ha enunciat la UNESCO, és "una escola de llibertat", ja que no només elabora instruments intel·lectuals que permeten analitzar i comprendre conceptes fonamentals com la justícia, la dignitat i la llibertat, sinó que a més crea capacitats per pensar i emetre judicis amb independència, incrementa la capacitat crítica per a entendre i qüestionar el món i els seus problemes, i fomenta la reflexió sobre els valors i els principis. L'ensenyament de la filosofia

contribueix a la formació de ciutadans lliures, estimula la formació d'una opinió pròpia, la confrontació d'arguments, el respecte als punts de vista aliens i la subordinació exclusiva a l'autoritat de la raó. La pràctica de la filosofia, que no exclou cap idea del lliure debat i s'esforça per establir definicions exactes dels conceptes utilitzats, a fi de comprovar la validesa dels propis raonaments i efectuar-ne un examen rigorós dels aliens, permet aprendre a pensar amb independència; estimula l'obertura mental, la responsabilitat cívica, l'enteniment i la tolerància entre les persones i els grups. L'educació filosòfica indueix a la independència de criteri, a la reflexió, a la resistència davant les diverses formes de propaganda i prepara per assumir les responsabilitats davant les grans qüestions del món contemporani. El foment del debat filosòfic en l'educació constitueix una aportació primordial en la formació dels ciutadans en posar en exercici la seva capacitat de judici, que és fonamental en qualsevol democràcia. I la democràcia, com s'ha dit en expressió que sembla afortunada, no és un estatus en què un poble s'hi pot instal·lar còmodament, és una conquesta ètica i política de cada dia, que només pot mantenir-se a través d'una autocrítica sempre vigilant. És, com s'ha dit de la moral en general, una tasca infinita en la qual, si no es progressa, es retrocedeix, ja que fins i tot allò ja guanyat ha de reconquerir-se dia rere dia. La democràcia mai no podrà deixar de ser lluita per la democràcia. Abans, i més profundament que un sistema de govern, és un sistema de valors que demanda una permanent educació política i moral.

Si com deia el *Filòsof*, la ciutadania no deriva del fet d'habitar a la ciutat, ni tant sols de la sola possessió de drets i deures, sinó del seu exercici en la participació a la cosa pública, cal preparar els futurs ciutadans per a aquest exercici; com a reflexió sistemàtica i crítica sobre la racionalitat en les seves múltiples dimensions, teòrica i pràctica, científica i valorativa, ètica i política, no hi ha substitut possible de la filosofia en una educació orientada a la responsabilitat racional dels subjectes.

La presència de la filosofia en el batxillerat es justifica, doncs, pel seu valor instrumental. Si en la mesura que pensa, tothom pot esdevenir filòsof, i si no és possible ensenyar la filosofia i l'alternativa és aprendre a filosofar, és a dir a pensar, cal esperonejar i encoratjar l'alumnat a tenir l'atreviment, a córrer el risc de pensar pel seu compte. Però cal també subministrar als alumnes o, si més no, col·locar-los en situació d'assimilar conceptes, tècniques i estratègies perquè puguin avançar en l'adquisició de nous coneixements i desenvolupar la

Pendent d'aprovació

seva responsabilitat i autonomia. No es tracta, per tant, d'exposar i fer repetir síntesis de teories, tesis filosòfiques o definicions de termes, sinó més aviat de recrear les situacions i activitats que poden proporcionar aquests i altres coneixements. Fomentar l'adquisició d'hàbits que permetin convertir els alumnes no en espectadors, sinó en subjectes del seu procés de reflexió i discussió dels problemes, exigint, però també estimulants, l'afany per la precisió, el rigor i l'honestat intel·lectual en la formulació de les qüestions, l'autoexigència i l'esforç.

Per acomplir aquestes funcions, s'enumeren en un bloc inicial els continguts de caràcter metodològic, sense que això signifiqui, com és natural, que s'hagin de treballar per separat, ja que no tindria sentit desvincular-los de la resta de continguts; al contrari, aquests continguts procedimentals s'han de treballar articuladament i progressivament amb la resta de blocs, sense oblidar que l'adquisició d'aquestes habilitats instrumentals ha de suposar una base que ha de facilitar en gran mesura el treball que s'ha de continuar el curs següent amb la història de la filosofia.

A continuació, el primer nucli temàtic analitza la problemàtica del coneixement humà, presentant la filosofia com un model de racionalitat teòrica i com una aspiració a la veritat. A la vegada, es pretén mostrar el potencial de la filosofia en la vida pràctica, com a reflexió sobre interrogants relacionats amb els valors, el bé o la política, i formular respostes personals raonades als problemes plantejats.

El segon nucli temàtic està dedicat a l'estudi de l'ésser humà, com a animal de cultura, subratllant la seva dimensió simbòlica i el paper del llenguatge com a model de la realitat, vehicle del pensament i instrument de comunicació. Aquest bloc pretén un apropament científic multidisciplinari a l'ésser humà des de les perspectives de la biologia, l'antropologia, la sociologia i la psicologia i, també, una reflexió crítica sobre la seva naturalesa social i la seva condició de persona, revisant algunes concepcions filosòfiques sobre l'ésser humà que formen part del nostre bagatge cultural.

Una vegada delimitats el caràcter del saber filosòfic i les diferents concepcions de l'ésser humà, s'obre pas a la fonamentació del concepte de ciutadania, la segona part de la matèria. Així, culmina la proposta d'educació per a la ciutadania, que els alumnes han desenvolupat al llarg de l'educació

obligatòria, amb la fonamentació filosòfica del concepte de ciutadania i l'aprofundiment conceptual en les bases que constitueixen la societat democràtica, analitzant-ne els orígens al llarg de la història, l'evolució en les societats modernes, com també la fonamentació filosòfica dels drets humans. Aquesta reflexió filosòfica sobre la ciutadania ha de tenir una orientació interdisciplinària i per això, partint de les aportacions de l'antropologia filosòfica i cultural, vistes en la primera part, incorporarà també les teories ètiques, les aportacions de la sociologia, de les ciències econòmiques i de les teories polítiques.

Així, les bases psicològiques, sociològiques, legals i morals sobre les quals es constitueix la vida en comú donen pas a l'estudi dels diferents tipus de vida en societat i, a partir d'aquí, de l'aparició de l'Estat, de les seves formes i de les característiques que defineixen l'Estat democràtic i de dret. L'origen i la legitimació del poder i l'autoritat, les diferents teories sobre la justícia, els problemes derivats de la globalització tanquen els temes objecte d'estudi en la matèria.

En el marc d'aquest estudi es posarà de manifest com la noció de ciutadania recobreix les d'estatus i rol, i com es vincula a la qüestió dels drets i de les obligacions però també a les idees d'igualtat, de diversitat i de justícia social. Com que no es pot limitar de cap manera la ciutadania al vot, cal tenir presents les múltiples accions obertes a la persona, que tenen un impacte sobre la vida de la comunitat local, nacional, estatal i internacional i que exigeixen un espai públic, físic o virtual en el si del qual els individus poden actuar junts. Es tracta d'anar més enllà de les parets de l'aula i de contribuir a fer possible en la vida diària del centre l'exercici de la ciutadania, la pràctica de la democràcia, la cura del medi ambient, estimulants la participació i el compromís perquè els alumnes s'exercitin com a ciutadans responsables no solament en el centre sinó en l'entorn social, per cert cada vegada més extens. No podem deixar de banda que, pels orígens familiars o per naixement, una part cada vegada més nombrosa del nostre alumnat es vincula a llocs que fins fa poc hauríem considerat exòtics, però que més prest que tard, com un efecte més de la globalització, acabaran sent familiars també per a nosaltres. Caldrà també fer visible i valorar la contribució de les dones en l'esdevenir històric, reflexionant sobre el procés de configuració dels papers socials assignats a les dones i als homes al llarg de la història. i contribuir, en definitiva, a una redefinició d'aquests rols en el marc d'una relació entre iguals.

Reflexionant sobre la condició de ciutadans i els seus fonaments, la matèria de filosofia i ciutadania pot ajudar l'alumnat a comprendre la complexitat de la realitat i de l'acció humana, i propiciar el debat sobre els valors i les normes que poden conformar una ètica de mínims, com també afavorir el seu desenvolupament cívic i polític. Practicant la reflexió sobre un mateix i els altres, el diàleg i la resolució de conflictes, l'argumentació i el desenvolupament del judici moral, la participació en la vida del centre i en projectes comuns orientats més enllà, aquesta matèria complirà llavors el doble ideal filosòfic d'ensenyar a pensar i ensenyar a viure en la diversitat, rebutjant la intolerància i defensant de forma decidida l'equitat, la justícia i la llibertat.

Objectius

L'ensenyament de la filosofia i ciutadania en l'etapa de batxillerat tindrà com a objectius desenvolupar en l'alumnat les capacitats següents:

1. Identificar i valorar el sentit dels problemes filosòfics proposats, distingint els conceptes involucrats, i reconèixer el caràcter propi de la filosofia, distingint-la dels altres tipus de sabers i pseudosabers.
2. Adoptar una actitud crítica i reflexiva davant les qüestions teòriques i pràctiques, fonamentant adequadament les idees i les decisions pròpies.
3. Identificar, explicar i usar correctament la terminologia filosòfica bàsica de les diferents disciplines filosòfiques objectes d'estudi.
4. Comentar textos filosòfics, encertant en la identificació dels problemes que plantegen, l'explicació dels termes que usen, explicitant-ne l'estructura i el significat, indicant els arguments utilitzats i les solucions proposades.
5. Utilitzar procediments bàsics per al treball intel·lectual: recerca i selecció d'informació, anàlisi, síntesi, contrast i avaluació crítica, desenvolupant el rigor intel·lectual i la creativitat en el plantejament dels problemes.
6. Expressar el pensament propi, oralment i per escrit, amb rigor, ordre, claredat, coherència i creativitat, argumentar-lo de manera coherent, i contrastar-lo amb altres posicions i argumentacions.
7. Practicar i valorar el diàleg filosòfic com a procés d'aproximació racional al coneixement, on es tracta de donar i exigir raons, i de constituir una comunitat de recerca com a vehicle per cercar respostes als problemes plantejats.

Pendent d'aprovació

8. Adoptar una actitud de respecte cap a les diferències i de crítica enfront de qualsevol intent de justificació de les desigualtats socials i davant de tota discriminació, ja sigui per raons de sexe, ètnia, cultura, creences o altres característiques individuals o socials.
9. Valorar la capacitat normativa i transformadora de la raó per construir una societat més justa, en la qual existeixi una veritable igualtat d'oportunitats.
10. Valorar els intents per construir una societat mundial basada en el compliment dels drets humans, en la convivència pacífica i en el respecte a la natura.
11. Consolidar la competència social i ciutadana fonamentant teòricament el seu sentit, valor i necessitat per exercir una ciutadania democràtica.
12. Desenvolupar una consciència cívica, crítica i autònoma, inspirada en els drets humans i compromesa amb la construcció d'una societat democràtica, justa i equitativa i amb la defensa de la natura, desenvolupant actituds de solidaritat i participació en la vida comunitària.

Continguts

Continguts comuns

- Tractament, anàlisi i crítica de la informació obtinguda utilitzant diferents mitjans de consulta solvents, incloent-hi els digitals,
- Anàlisi i comentari de textos filosòfics o que suscitin problemes filosòfics, emprant amb propietat i rigor els corresponents termes i conceptes.
- Definició dels principals termes filosòfics.
- Expressió argumentada d'idees, oral i escrita.
- Pràctica del diàleg i del debat mitjançant l'exposició raonada del propi pensament i la recepció atenta i crítica dels arguments dels altres.
- Participació en espais de reflexió i intercanvi d'informació, contrast i expressió d'idees, aprofitant les tecnologies de la comunicació.

Bloc 1. El saber filosòfic

- Filosofia, ciència i altres models de saber: caracterització de la filosofia i de la ciència com a models de coneixement, diferents del saber ordinari, els mites, les supersticions, les religions i les ideologies.

Pendent d'aprovació

- Les preguntes i els problemes de la filosofia: identificació i plantejament d'alguns problemes fonamentals de la filosofia i de les seves principals solucions.
- Llenguatge i lògica. Teoria i pràctica de l'argumentació.
- La filosofia com a racionalitat teòrica: veritat i realitat
- La filosofia com a racionalitat pràctica: ètica i filosofia política.

Bloc 2. L'ésser humà: persona i societat

- La dimensió biològica: evolució, hominització i qüestions filosòfiques que susciten.
- La dimensió cultural i social. Natura i cultura. Individu i societat.
- Relació lingüística i simbòlica del subjecte amb el món.
- Concepcions filosòfiques de l'ésser humà.

Bloc 3. Filosofia moral i política

- Els fonaments de l'acció moral: llibertat i responsabilitat.
- Les teories ètiques davant els reptes de la societat actual.
- Ètica cívica o ètica de mínims i ètiques de màxims. Dret i moral.

Bloc 4. Democràcia i ciutadania

- La dimensió política i ciutadana de l'ésser humà i les diferents interpretacions de la ciutadania. Origen i fonamentació filosòfica del concepte de ciutadania. Conceptes d'estat i nació.
- Origen i legitimitat del poder polític.
- Fonaments filosòfics de l'Estat democràtic, social i de dret.
- Conflictos latents i emergents de les societats actuals: El problema del medi ambient, els moviments migratoris, les desigualtats de gènere i les econòmiques, la globalització o les formes de participació democràtica a través de les noves tecnologies.
- Les utopies socials. La construcció d'una cultura de pau.

Criteris d'avaluació

1. Elaborar un vocabulari filosòfic bàsic on es reculli la definició dels termes més significatius de cada bloc de contingut que serveixi per a consolidar

Pendent d'aprovació

l'hàbit de recórrer als bons diccionaris generals i especialitzats, en paper o suport electrònic, per tal d'assegurar la comprensió i l'ús correcte del llenguatge adient per a tractar els problemes filosòfics (tots els blocs).

Amb aquest criteri es pretén avaluar el domini de la terminologia filosòfica bàsica, la predisposició i l'habilitat per dur a terme petites recerques terminològiques i la capacitat per construir definicions precises.

2. Analitzar textos filosòfics breus, donant compte del problema que tracten, del significat dels termes que usen, de l'articulació de l'estructura que presenten, de la connexió entre les idees que s'hi expressen i dels raonaments que hi són presents (tots els blocs).

Aquest criteri tracta d'avaluar la capacitat de l'alumnat per dur a terme una lectura activa i comprensiva dels textos encaminada a la identificació del tema o problema principal i la seva enunciació, l'explicació dels conceptes que s'utilitzen i el reconeixement i l'explicitació de les proposicions i els raonaments que fonamenten les conclusions.

3. Realitzar activitats de documentació i indagació per obtenir informació a través de diverses fonts solvents, contrastar-la i organitzar-la en fitxes o arxius, resums, esquemes, diagrames o mapes conceptuals i utilitzar-la críticament i creativament com a base per dur a terme qualche petit assaig individual o col·lectiu (tots els blocs).

Aquest criteri tracta de comprovar la capacitat de seleccionar i manejar informacions diverses, des de les més experiencials fins a les més científiques, passant per les divulgatives i les contingudes en els mitjans de comunicació i d'informació, així com el domini de destreses de caràcter general, com l'observació i la descripció, la classificació i la sistematització, la comparança i la valoració, etc., necessàries per a la utilització crítica d'aquesta informació.

4. Compondre dissertacions o textos propis, i preparar i dur a terme exposicions orals en les quals s'expressi el resultat d'una reflexió personal o col·lectiva s'assoleixi una integració de les diverses perspectives i s'avanci en la formació d'un pensament autònom, raonant amb argumentacions ben construïdes (tots els blocs).

Pendent d'aprovació

Aquest criteri pretén valorar si l'alumnat és capaç de construir i enriquir les seves pròpies opinions treballant de forma activa i constructiva el llegat cultural específic d'aquesta matèria. Per a comprovar-ho, seran idònies les activitats de tipus reflexiu, en les quals, de manera significativa i funcional, es relacionin nous continguts entre si amb àmbits d'experiència, expressant de forma clara i coherent el resultat del treball de comprensió i de reflexió. Alguns elements valuosos en aquest sentit, poden ser: les dissertacions o composicions filosòfiques, les investigacions individuals i en equip, la preparació i realització d'exposicions orals i debats, i el diari de classe.

5. Participar activament i constructivament en sessions de discussió i diàleg, fent aportacions ordenades, i sintètiques i prestant atenció als punts de vista aliens (tots els blocs).

Amb aquest criteri es tracta de comprovar la capacitat de l'alumnat per contrastar les seves idees amb les dels altres, formular i assimilar crítiques, respectar les idees alienes, reconeixent i practicant els valors intrínsecs del diàleg com són el respecte mutu, la sinceritat, la tolerància, en definitiva, els valors democràtics i acceptant que l'objectiu no és guanyar la discussió, sinó arribar a conclusions o, en darrer terme, comprendre els motius i arguments aliens i donar-ne a entendre els propis.

6. Reconèixer i saber explicitar el caràcter propi de la filosofia distingint-la d'altres sabers o pretesos sabers, i distingir-ne els vessants teòric i pràctic, centrant-se en les preguntes i els problemes fonamentals (bloc 1).

Amb aquest criteri es tracta de comprovar que no només es comprèn el caràcter propi del saber filosòfic i el tipus de plantejament que suposa, sinó que també es valoren les aportacions de la filosofia a la discussió dels grans problemes del nostre temps.

7. Formular preguntes i expressar dubtes com a inici del procés de recerca d'estratègies per donar respostes reflexives i crítiques que excloguin prejudicis o valoracions no justificades amb bones raons (bloc 1).

Amb aquest criteri es tracta de mesurar la capacitat per examinar amb cura i persistència les opinions, les creences i els coneixements, intentant descobrir els fonaments en què es basen, els supòsits que eventualment les sostenen i les conseqüències que se'n deriven de l'assumpció.

Pendent d'aprovació

8. Criticar la pròpia concepció del món descobrint la seva supeditació a determinats factors històrics, polítics, socials i culturals, i les assumpcions implícites que la condicionen (bloc 1).

Amb aquest criteri es vol determinar la capacitat de l'alumnat per examinar la dependència del propi pensament respecte dels factors aliens que el condicionen, descobrint els supòsits i prejudicis eventualment assumits de forma acrítica.

9. Conèixer i analitzar les característiques específiques de l'ésser humà com una realitat complexa i oberta de múltiples expressions i possibilitats, aprofundint en la dialèctica naturalesa i cultura, individu i ésser social, que constitueixen la persona (bloc 2).

Aquest criteri tracta de la capacitat de comprendre i integrar les diverses dimensions de l'ésser humà, incidint en la importància de la construcció social i simbòlica, i valorant les concepcions filosòfiques de l'ésser humà i la seva vigència actual.

10. Conèixer i valorar la naturalesa de les accions humanes en tant que lliures, responsables, normatives i transformadores (bloc 3).

Amb aquest criteri es tracta de comprovar la capacitat per comprendre el sentit de la raó pràctica i la necessitat de la llibertat per realitzar accions morals i, consegüentment, assumir compromisos ètics i polítics tant en l'àmbit personal com social, reflexionant especialment sobre la recerca de la justícia i la universalitat dels valors en la societat actual.

11. Comprendre i valorar les idees filosòfiques que han contribuït, en diferents moments històrics, a definir la categoria de ciutadà i ciutadana, des de la Grècia clàssica fins a la ciutadania global del món contemporani, fent especial èmfasi en la Il·lustració i en la fonamentació dels Drets Humans (bloc 4).

Aquest criteri tracta d'avaluar si s'ha comprès la categoria de ciutadà i ciutadana com a tasca històrica inacabada i la seva fonamentació eticopolítica, així com la importància de reconèixer i practicar les virtuts cíviques que possibiliten una convivència democràtica en el marc universal dels Drets Humans.

Pendent d'aprovació

12. Assenyalar les diferents teories sobre l'origen del poder polític i la seva legitimació, identificant-ne les que fonamenten l'Estat democràtic i de dret, i analitzar els models de participació i d'integració en la complexa estructura social d'un món en procés de globalització (bloc 4).

Amb aquest criteri es tracta de valorar l'assimilació de l'origen i la legitimitat del poder polític, de les diferents concepcions de l'Estat, i de la fonamentació i el funcionament de la democràcia, analitzant les possibilitats i el deure d'intervenció dels ciutadans, prenent consciència de la necessitat de participar en la construcció d'un món més humà.